

A téli ünnepkör jeles napjai egy nyírségi faluban

RATKÓ LUJZA

A ma emberének homogén, felgyorsult idejével szemben a tradicionális közösségben élő ember nyugodt életritmusát a dolgos hétköznapok és az ezekből kiemelkedő *jeles napok* szabályos, periodikusan visszatérő váltakozása strukturálta: — a nagy egyházi ünnepek, amelyek során megtisztult és díszbe öltözött test és lélek, átítatódott Isten igéjével, és feltöltődve új erőt merített az elkövetkező időszakra, — a mágikus jelentőségű jeles napok, amelyeken a különböző rítusok és mágikus praktikák révén kapcsolatot teremthetett a természetfeletti világ segítő és ártó erőivel, biztosíthatta családjá és jószágai számára az egészséget, szerencsét, termékenységet, elűzhette a rosszat, és beleláthatott a jövőbe, — végezetül azok az egyszerű jeles napok, amelyek az ősök évszázados megfigyeléseit, tapasztalatait közvetítették számára a természetre, időjárásra vonatkozóan. A tradicionális ember alkalmazkodott a természet törvényeihez, életével követte annak ritmusát, harmóniában élt a természettel és a természetfelettivel egyaránt. Ismerte helyét a világban, tudta, mi a dolga, s ez otthonosság-érzést, biztonságot nyújtott neki: otthon volt saját világában. Ez a hajdani világszemlélet, életmód sejlik föl egy közép-nyírségi kis falu, a cca. 1700 lakosú, többségében görög katolikus vallású Biri jeles napi szokás- és hiedelemanyagából is. Az anyag leírása 1982-ben, a gyűjtés lezárásának évében született. Ekkorra a század első felében még eleven, szerves tradíciók elsorvadtak, széttöredeztek, nagy részük csupán az idősebbek emlékezetében élt tovább annak a fokozatos szemlélet- és életmódváltásnak a következtében, amely különösen 1945 után gyorsult fel a parasztság életében. Jól lemérhető volt ez a változás a valamikor szokásokban, hiedelmekben leggazdagabb téli ünnepkör kapcsán is: mert ugyan az idősebbek hittek még az egyes jeles napokhoz fűződő hiedelmekben, de már nem gyakorolták — néhány kivételtől eltekintve — a hozzájuk kapcsolódó mágikus cselekményeket, szokásokat. Bár az azóta eltelt 10 évben bizonyos, elsősorban adománygyűjtésre alkalmas szokások reneszánsza tapasztalható, ezek háttérében azonban egész más szemlélet (a pénzszerzés) húzódik meg, mint korábbi gyakor-

lásuk idején. A hajdani tradicionális paraszti kultúra az idősök, a mai 60 évesnél idősebb korosztály kihalásával teljesen el fog tűnni anélkül, hogy világszemléletét, erkölcsiségét akár csak nyomokban is továbbörökíthette volna az utódoknak.

András-nap (november 30.)

Az országszerte ismert András-napi szerelemvarázslások, férj jóslások Biri-ben inkább Luca napjához, karácsony vigiliájához, ill. szilveszter éjszakájához kapcsolódva ismertek. Gyűjtésemben csupán egyetlen adat van arra vonatkozóan, hogy ezen a napon is végeztek effajta cselekedeteket. Eszerint András-nap estéjén ki kell menni a lánynak az udvarra, és bele kell ölelnie a napraforgó kóréba. Ha páros számú kórét ölel, akkor még abban az évben „páros lesz”, férjhez megy. Ha páratlant ölel, akkor nem megy férjhez. András-napot a sertéstartó gazdák is számon tartották, ui. szerintük az András-napi malac nem jó, mert tél jön rá, hamar megbetegszik, elpusztul. „Ritka maradt meg az András-napi malacokbul!” Ez a nap a tél kezdetét is jelezte, a balkányi nagyvásáron ekkor vették meg a téltre való meleg ruhát, csizmát. „Itt van András-vásár, itt a hideg!”

Miklós-nap (december 6.)

A gyerekek mint mindenütt, Biri-ben is félelemmel vegyes örömmel várták a *Mikulást*. Gondosan megtisztították a cipőjüket vagy a csizmájukat, és kitétek az ablakba. Még aznap este, vagy másnap reggel meg is találták benne a nekik szánt egy-két szem kockacukrot, pár szem diót, almát. A *virgáncs* elmaradhatatlan volt, sőt nemegyszer „még lótrágyát, tökmagot is tettek a cipőjébe az egyikbe, a másikba meg csokoládét, cukrot, oszt a gyermek emerre sírt, emerre meg örvendezett.” A nagyobb ajándékozás csak 1945 után vált általánossá, addig nemigen tudtak miből adni a gyerekeknek.

Egészen az 1970-es évek végéig szokás volt, hogy e napon *Mikulásnak* öltözött emberek járták az utcákat, tértek be a házakhoz. Hosszú, kifordított bundát vettek magukra, vagy egy lepedőbe burkolóztak, fejükre kifordított *bundasipkát* tettek, amellé *taluseprűt* tűztek. Kendercsepüből nagy bajuszt, szakállt csináltak maguknak, és bekormozták az arcukat, hogy ne ismerjék fel őket. Hátukra kosarat tettek, teleszurkálták vesszővel, az volt a puttony. Előfordult, hogy széndarabokat csomagoltak be, és úgy osztogatták a gyerekeknek, mintha csokoládé lenne. A *Mikulás* mellett néha az *ördög* is megjelent fekete ruhában, bekormozva, vasvillával. Az utcán a *Mikulás* vesszőseprűjével megkergette a gyerekeket, vagy *tüvisket* tett a kezükbe, úgy ijesztgette őket. Félték is tőle nagyon, megtörtént nemegyszer, hogy a szülők meg akarták verni az utcán ijesztgető *Mikulást*.

Ha *Mikulásnak* akart öltözni valaki, akkor előre szólt a rokonoknak, jóbatoknak, ismerősöknek, megbeszélte velük, hogy kihez megy el, a szülők előre odaadták neki a gyerekeknek szánt ajándékot. Sok gyerek az ágy alá bújt ijedében, mikor meghallotta a *Mikulás* csengőjét a *pitarból*. A szobába belépve kikérdezte a gyereket: jó volt-e, szót fogadott-e, segített-e az édesanyjának, jól tanult-e, végül megimádkoztatta, megénekelte. Ha rossz volt, megcsapkodta a *virgánccsal*, majd odaadta az ajándékot. Miklós nap után még sokáig jók voltak a gyerekek, nem rosszkodtak, elég volt rájuk szólni, hogy „jön a *Miku*”, *máris megjuhászkoztak*.

Luca-nap (december 13.)

Az ehhez a naphoz fűződő rituális tevékenységek és hiedelmek egy csoportja a tyúkok termékenységének biztosításához kapcsolódik. Luca estjén a gazdasszonyok egy fadarabbal, *góréval* vagy pizszakfával bekotortak a *tyutyusba*, megpiszkálták a tyúkokat, s közben különböző mondókákat mondtak: „A mi tyúkunk tojogáljék, a másé meg kotkodáljék!” Vagy: „Az én tyúkom üljék-tojjék, a másé meg kotkodáljék!” Többek szerint háromszor kell ezt mondani, akkor lesz eredményes az eljárás, úgy tojik majd sokat a tyúk. Egy – az általánostól eltérő – adat szerint a szomszéd tyúkját kell megpiszkálni, annak mondani: „A mi tyúkunk tojjék-tojjék, a másé meg koték-koték!” Igen érdekes, szintén egyedüli adat, hogy a tyúkokat meztelen férfinak kell megpiszkálnia, és közben kiabálni: „A mi tyúkunk toja-toja – hogy tojjék sok tojasokat, a másé meg kotakota – hogy az meg kotkodácsoljék!” A faluban volt is olyan férfi, aki ilyen módon biztosította tyúkjai termékenységét. A tyúkpiszkálás szokása a '80-as évek elejére teljesen kiveszett, nem hisznek már benne. A tyúkok termékenységének előidézéséhez tartozott a varrási tilalom is: ezen a napon az asszonyok nem varrtak, nehogy bevarrják a tyúkok fenekét.

A másik Luca-napi hiedelemkör a *lucaszékhez* kötődik. „Úgy készül, mint a *lucaszéke*!” „Nem készül el, mint a *lucaszéke*!” — Ezeket a mondásokat azok is tudják a faluban, akik nem ismerik a hozzájuk kapcsolódó történetet.

A *lucaszékkel* kapcsolatos hiedelmeknek két különböző formája él Biriben. Az egyik, az általánosabban ismert szerint a széket — mindennap végezve rajta valamit — Luca napján megkezdve karácsony *viliájáig* készítették el. Az éjféle misére hívó első harangszókor elvitték a templomba, s a *templompitarban* ráültek. A széken ülve fel lehetett ismerni a boszorkányokat, akik nagy szarvuk miatt félrefordított fejjel mentek be az ajtón. A mise után a kíváncsiskodónak gyorsnak és ügyesnek kellett lennie, különben a meglesett boszorkányok széjjeltépték. Vagy úgy menekülhetett meg, hogy hazafelé szaladva mákot szórt maga után, s az őt üldöző boszorkányoknak azt mind fel kellett szedegetniük, vagy úgy, hogy a mise végeztével a széket darabokra szedte, és mindegyik darabot más-más kútba dobta. A menekülés másik módja volt, ha el tudta égetni a széket, míg a boszorkányok utol nem érték. A faluban két emberre emlékeztek a század elejéről, akik megpróbálkoztak a *lucaszékkel* meglesni a

boszorkányokat — az egyiknek sikerült, a másikat viszont az elmondás szerint megölték a boszorkányok.

A másik, *lucaszékkel* kapcsolatos hiedelemkör szerint a széket nem karácsonyra, hanem Luca napjára kellett elkészíteni. Luca estéjén ki kellett vinni egy keresztútra, ott egy nagy kört húzni, és a kör közepén ülve meg lehetett látni a boszorkányokat. Ilyenkor nemcsak boszorkányok, hanem mindenféle ijesztő állatok, bikák támadtak az emberre, de a kör védelmet nyújtott ellenük. Aki rémületében kiszaladt a körből, azt szétcibálták. Az ijesztő alakok csak az éjféλι kakasszóra tűntek el. Utoljára az 1920-as években akadt példa a *lucaszék* ilyen módon történő felhasználására.

Luca-nap a szerelmi jóslásokra is alkalmas jeles nap volt, a lányok különböző módokon megtudhatták, mikor mennek férjhez, ki lesz a jövendőbelijük. Ha e nap estéjén beleöleltek a *góréba*, és páros számú maradt a karjukban, akkor még abban az évben férjhez mentek, ha viszont páratlan, akkor páratlanul maradtak. Mások szerint ahány *górét* öleltek, annyi év múlva mentek férjhez. Persze kicsit ölelt mindenki, hogy hamar férjhez menjen.

A jövendőbeli nevét úgy lehetett megtudni, hogy tizenhárom fiúnevet fel kellett írni ugyanannyi cédulára, a párna alá tenni őket, és amilyen nevű fiúval álmodott az illető lány éjjel, olyan nevű vette el feleségül. Ha reggelre elfelejtette a nevet, akkor meg kellett csókolni a párna foltját vagy a párna csúcsát, és újból eszébe jutott. Ugyanígy megálmodta a jövendőbelijét, ha egy bugyit és egy pénztárcát tett a feje alá éjszakára.

A másutt inkább szilveszter éjszakájához fűződő derelyefőzés Biriben Luca napjához kapcsolódott. Összejött több lány, és ahányan voltak, annyi fiúnevet írtak fel cédulákra. Derelyét csináltak, és mindegyikbe tettek egy-egy cédulát. Ahogy jött föl a víz tetejére a tészta, úgy kapkodták ki, és kire milyen név jutott, olyan nevű lett a férje.

A férjhezmenésre jóstak abból is, hogy Lucakor elkezdtek valamit kötni, és ha karácsony *viliájára* elkészültek vele, akkor az új évben biztos volt a férjhezmenetel. Hogy merre viszik majd férjhez, azt a meggyújtott, függőlegesen tartott gyufaszál dőlése mutatta meg.

Luca-este ijesztgették is egymást az emberek. Székre bábut kötöztek, fából volt keze-lába, a feje rongyból, felöltöztették, mintha ember volna. Kítették az utcára, vagy valakinek az ajtajába, ahol nagy riadalmat okozott a sötétben. Előfordult, hogy *dücsköt* is tettek az ajtóba, hogy ne tudjanak kijönni a házból. Aki nem vette észre, annak még a szekérét is felvitték a padlásra.

Karácsony (december 25-26.)

A karácsony az egyik legnagyobb ünnepe a görög katolikus népnek. Már Márton-nap vagy Mindenszentek napján megkezdték a disznóöléseket, hogy az ünnepre legyen elég ennivaló. Az adventi időszakban nemigen, legfeljebb a karácsony előtti szerdán és pénteken böjtöltek. Karácsony *viliája* azonban mindig böjtnek számított, aznap vacsoráig nem ettek semmit. Vacsorára a hagyomá-

nyos étel a *paszuly* és a *babájka* (*bobájka*, *mákos guba*) volt. A *paszulyt* kevés lével csinálták, sűrűre rántották, és cukorral ették, hogy az új évben sok legyen a pénzüik. Ha nem *paszulyt*, akkor szemes *tengerit* főztek cukrosan, abból ettek egy keveset. A *babájkát* kelt tésztaból készítették, elnyújtották, mint az *angyalbögyörőt*, apróra vágták, és lisztes tepsiben megsütötték a kemencében. Leforrázták, mákkal megöntötték, cukorral megszórták, úgy ették. Este, mikor már feldíszítették a karácsonyfát, akkor került sor a vacsorára. A család elimádkozta a Miatyánkot, elénekelték közösen a Mennyből az angyalt, majd mindenki egyszerre asztalhoz ült. Először a *paszulyból* vagy *tengeriből* szedtek a tányérra, de abból csak keveset ettek, mert mindenki a *babájkát* várta. Aztán az asszony leszedte a tányérokat, és egy tálban az asztalra tette a *babájkát*. Mindenkinek a tálból kellett ennie kézzel vagy villával. Egyetlen adat van arra vonatkozóan, hogy valamikor a tál alá, az abrosz alá pár szál szalmát tettek. A *babájkából* a gazda mindig adott egy-két szemet a tehénnek, lónak, disznónak is, hogy azok is részesedjenek a karácsonyi asztal áldásából. Az asztalról lekerült morzsát is belekeverték a moslékba, nem separták ki. Helyenként tököket is sütöttek a vacsorához, hogy sok pénzüik legyen az újévben. Vacsoráig senki nem mehetett el a háztól, csak miután ettek. Ilyenkor vagy elmentek kántálni, vagy egy háznál többen összegyűlve beszélgettek, borozgattak, így várták az éjféli misét. Az asszonyok már sütötték a kolbászt, főzték a sódart, hogy a miséről hazajövet legyen mit enni.

Karácsony első napján húslevest főztek, de nem tyúkból, mert az hátrakaparja a szerencsét, hanem disznóból, mert az kitúrja. Húst sütöttek, tormamártást csináltak hozzá, töltöttkáposzta volt, *pörgölt*, meg különféle kalácsok, *veknyik*: mákos, túrós, lekváros *türkösök*. Sokszor annyit csináltak, hogy szilveszterkor is azt ették.

Karácsony *viliáján* a *lucaszékről* meg lehet lesni a boszorkányokat. Ilyenkor mákot szórtak körül az istállón, nehogy elvigyék a tehén tejét. Még sokan emlékeznek a régi öregek hiedelmére: *vilia* éjfélkor az állatok megszólalnak, mert mikor Jézus Krisztus megszületett, akkor is megszólaltak. Ezért ilyenkor jól meg kell etetni őket, nehogy panaszkodjanak rossz sorukra. Szavukat csak az értheti meg, aki nagyon tiszta lelkű, de ahogy mondták, ilyen ember nem nagyon van. Mindössze két adat szól arról, hogy karácsonykor a víz is elváltozik. Az egyik szerint aki ilyenkor megmosdik a folyóban, annak nem fog fájni a szeme. A másik szerint karácsonykor minden kútban szent a víz. Ez azonban nem bizonyult igaznak, mivel a karácsonykor üvegbe zárt víz — a szenteltvízzel ellentétben — megbűsösödött. A lányok *vilia* napját is alkalmasnak tartották arra, hogy megtudják, ki lesz a férjük. Fiúk neveit cédulákra írták, belegyűrték gombócba, és a főzés közben legelőször feljött gombócot kézzel kikapták a vízből. Vagy a párna alá tették a megírt cédulákat, hogy megállmodják leendő férjük nevét.

Vilia este jártak és járnak ma is a kántálók. Különösen a *Templony utcán* volt ennek nagy divatja. Összegyülekeztek a legutolsó háznál felnőttek, gyerekek, még a karonülő kicsiket is vitték, és onnan indultak meg felfelé az utcán.

Akinek a háza előtt jártak, az előreszaladt, hogy fogadja őket, majd utána ment velük tovább. Utoljára a paphoz mentek be. Nyolc órától tíz-tizenegy óráig is eltartott, míg végimentek a soron. Más utcákban inkább csak a rokonokhoz, barátokhoz mentek kántálni. Gyakran előfordult, hogy még a tanyákról is bejöttek az ismerősök. A kántálók odaálltak az ablak alá, és valaki bekiabált: „Szabad az Istent dicsérni?” Ha megengedték a háziak, akkor a reformátusok az Istennek szent angyalát énekelték, a görög katolikusok pedig a Csordapásztorok, a Mennyből az angyal, a Pásztorok, pásztorok örvendezve, vagy a Fel nagy öröme kezdetű dalokat. Az ének után jókívánságokat, verses köszöntőket kiabáltak be: „Úgy szálljon az áldás a házra, mint a harmat a búzakarálásra!” „Ahányszor a szarka megbillenti farkát, annyi bankó verje a gazdasszony markát!” „Engedje meg az Isten, hogy több karácsony napját érhesünk, nem ilyen szomorút, ennél is öröndetesebbet, azt kívánom!” „Boldog ünnepet kívánok, nem ilyen szomorút, ezt is erővel, egészséggel eltöthessék, azt kívánom!” Az öregeknek *mélábul* még ilyet is kiabáltak: „Adjon Isten bort búzáat, eleget, a böcsőbe egy göndörhajú gyereket, hogy ringasson eleget!” Ezután bementek a házba, ott a felnőtteket megkínálták egy kis borral, pálinkával, *türkösbélessel*, a gyerekek pedig egy kis aprópénzt kaptak. A *pulyák* kisebb csoportokban külön is kántáltak elsősorban adománygyűjtő céllal. Nekik pár krajcárt, egy forintot, diót, kalácsot adtak a bakójukba. A nagy utcai kántálás nem szokás már, de a szomszédokhoz, barátokhoz ma is sokan elmennek, különösen a negyven évesnél idősebb korosztály.

Csillagozás. A csillaggal régebben is, ma is fiúgyerekek jártak tizennégy-tizenöt éves korig. Manapság a nyolcadik osztály elvégzése után már szégyellnek menni, inkább csak az iskoláskorúak járnak. A csillag egy rossz szita- vagy rostakávból készült, három-négy-öt tornyot csináltak rá keménypapírból vagy fából, és színes, fényes papírral behúzták az egészet. Valamikor egy kis bárányt is rajzoltak rá. Forgatható volt, régebben gyertya világította meg a belsejét (a tengelyére tűzték a gyertyát), később elemlámpa égett benne, ma pedig már semmit nem tesznek bele. A csillagosok öltözeke fehér ingből, fehér *cakkos alsóból*, és egy keménypapírból készült, henger vagy kúp alakú sisakból állt. A sisakot szintén behúzták fényes papírral, elejére keresztet, a tetejére pedig színes, vállig érő szalagokat ragasztottak. Régebben egy-egy *mákos-kürtös* darabot, diót, almát, néhány forintot kaptak, ma fejenként több száz forintot is megkeresnek. A csillagosok — éppúgy, mint a betlehemesek — az éjféltől mise alatt a templomban a padok előtt sorakoztak fel. A játék leírását l. a Mel-lékletben.

Betlehemezés. *Vilia* este fénypontja a betlehemesek megjelenése volt a házaknál. Igen népszerűek voltak, szinte minden utcának volt külön betlehemes csoportja, öt-hat, vagy még több csapat is járta a falut. Nemezszer a tanyákról is jöttek be a faluba betlehemesek. Szívesen mentek a legények betlehemezni: „Mentünk, hogy legyék egy pár forintunk, és még eszünk is, ahun megkínálnak, és iszunk is.” Pár héttel karácsony előtt megkezdődött a készülődés, sőt, ha először ment abban az évben egy csapat, akkor már egy hónappal korábban.

Általában barátok társultak össze, iskolavégzett fiúk, katonaviselt legények és házas emberek egyaránt jártak. „De nagyon meg kellett nézni, hogy pászoljon a hangja mindenkinek, mer az csak úgy vót szép!” Egy idősebb embertől tanulták a szerepeket, vagy olyantól, aki már volt betlehemmel. Egyik este ennél a háznál, másik este a másiknál jöttek össze, „mer ugye meg kellett azt tanulni mindenkinek pontosan, nem lehetett téveszteni egyet sem.” A betlehemet vették vagy kölcsönkérték valakitől, de inkább maguk csinálták. A máriapócsi templomról mintázták, elől két nagyobb torony volt, hátul középen egy kisebb. Fából és keménypapírból csinálták fél méter, vagy egy méter magasra, de volt ennél magasabb is. Kívülről bevonták színes papírral, belül kibélelték mohával, kis jászolt, kis szobrokat tettek bele: Jézuskát, Szűz Máriát, pásztorokat, bárányokat. A jászol mellé két pici zászlot tűztek. Belülről a betlehem oldalait szentképekkel, színes papírokkal ragasztották körbe. Régebben gyertya világította meg, újabban színes elemlámpák. Különösen a gyerekeknek volt nagy élmény, mikor a kis ablakon benézve meglátták a templom belsejét. A betlehemes játék szereplői a két *pásztor*, a két *angyal*, és az *öreg* voltak. A *pásztorok* és az *angyalok* fehér, lobogós ujjú inget, és fehér, *cakkos női alsót* vettek a ruhájukra. Fejükre keménypapírból csináltak magas sisakot, elejére egy keresztet, a tetejére meg derékig érő színes szalagokat ragasztottak. Játék közben hátra kellett simítani, mert egészen eltakarta az arcukat. A két *angyal* vitte a betlehemet. A két *pásztornál* csörgős bot volt, azzal verték a nótára az ütemet. A bot végébe egy szeggel öt-hat kis kerekre vágott fémlemez (pl. bokszosdobozt) erősítettek, az csörgött. Az *öreg* hosszú bunda volt vagy *rojtos guba*, fején kifordított bunda-sapka, amellé *taluseprűt* vagy libatollat tűztek. Az ő botjára egy húsz-harminc centiméteres, fél méteres lánccdarab volt erősítve, azzal csörgetett. Arra törekedett, hogy ne ismerjék fel: kendercsepűből vagy bundadarabból bajuszt és szakállt ragasztott, bekormozta az arcát, és a hangját is elmélyítette.

Vilia estére mindennel elkészültek. Mikor kezdett *sűrvedni*, elindult a csapat, „felfogtak” egy utcát, és végig minden házba bekéredzkedtek. Általában mindenütt várták a betlehemeseket, csak akkor nem engedték be őket, ha már több csoport is járt ott előttük. A játék (l. a Mellékletben) kb. tíz-húsz percig tartott attól függően, hogy milyen hosszúra nyúlt az *öreggel* való tréfálkozás. Az *öregnek* központi szerepe volt a betlehemesben, ő több pénzt is kapott, mint a társai, mert a *bajuszpedrőre* való nem osztották el. Így aztán váltogatták ezt a szerepet, minden évben más játszotta el. Igazán jó *öreg* csak az volt, aki jól tudott tréfálni, rögtönözni. Sokszor előfordult, hogy a szabadkéménybe felakasztott kolbászból, sódarból leemelt egyet-kettőt, és a tarisznyába tette, hogy a háziak nem vették észre. Vagy „összeszedett ilyen tárgyakat, poharat vagy csuprot, oszt azt árulta, ki kellett váltani.” Még olyat is megcsinált a nagyobb nevetség kedvéért, hogy kint megfogott egy tyúkot, betette a bundája alá, és mikor kérdezték a játékban, hogy mit hozott a Jézuskának, akkor elővette. „Szóval míg a *pásztor* meg a két *angyal* bent végezték a dolgukat, addig kuktálkodott az *öreg* odakint.” Odabent megölelgette, bekormozta a lá-

nyokat, asszonyokat, akik már szépen felöltöztek az éjféli misére. A botjával úgy vetett keresztet a ház földjére, hogy jó nagyot karcolt rajta. De neki is vigyáznia kellett, nehogy egy óvatlan pillanatban meggyújsák a szakállát, hiszen akkor felismerték volna. A játék után megkínálták egy kis borral, enni-valóval őket. Mindenki vigyázott, nehogy sokat igyon, nehogy megártson. Az *öreg* sokszor az ivást mímelve egy nyakába akasztott kulacsba töltötte a bort egy kis tölcséren keresztül. Ennek ellenére előfordult nemegyszer, hogy két betlehemes csapat részegen összeverekedett, összetörték a betlehemet. A betlehemesek éjfélig járták a falut, utána igyekeztek a misére. Már az első harangszóra siettek a templomhoz, hogy énekelve vonulhassanak be, míg a pap el nem kezd misézni. A Mennyből az angyalt, vagy a Csordapásztorok, ill. a Pásztorok, pásztorok kezdetű dalokat énekelték. Az oltár előtt letették a betlehemet és körülállták. Az *öreg* vagy hátul állt, vagy lefeküdt a betlehem mellé, „mer az *öregnek* őrizni kell a betlehemet.” Volt, hogy öt-hat csapat is felsorakozott a templomban. A mise végeztével elmentek valamelyik szereplő házához és szétosztották a pénzt. Szép összegeket kerestek, nemegyszer egy napszámos egy heti keresetét. Egy-egy háznál tíz-húsz fillért kaptak, az *öreg* ennek kétszeresét is.

1945 után egészen a '70-es évek legvégéig élt a betlehemezés a faluban, de az utolsó tíz év alatt fokozatosan a 10-16 éves korosztály vette át a szokás gyakorlását.

Szilveszter, újév első napja

Őesztendő estéjén hatalmas zajt csaptak a faluban, ahogy mondták: így űzték el, így temették, búcsúztatták az óévet, és így köszöntötték az újat. Kolompoltak, csengettek, verték a fedőket, nagyokat *csergettek*, *kongattak* az ostorral, túlköltek, dudáltak, kiabáltak, szaladgáltak. A szokás neve a *csongorádi gulya fordítása, térítése*, vagy *kongózás*. A mai 60 év körüliek még felnőtként is jártak *gulyát téríteni* (kb. a '40-es évek eleje). Összeálltak néhányan barátok, szomszédok, és nagy ricsajt csaptak, verték a kapukat. Ahol nem fogadták őket szívesen, oda háromszor-négyszer is visszamentek bosszantásból. Máshol szívesen vették, ha mentek, behívták, megkínálták őket. A gyerekek nagyobb csapatban, tizen-tizenöten, vagy még többen is jártak. Az egyik gyerek, általában a legidősebb volt a *gulyás*. Bundát, gubát, vagy egy rossz kabátot vett magára, fejére nagy gulyáskalapot tett, bekormozta az arcát. A többi gyerek volt a *csorda*, ők rendes utcai ruhában voltak. A *gulyás* ment *bekérezni*. Köszönt, majd rákezde: „Most jöttem Budárral, a budai vásárral, hajtottam száz darab marhát, olyan éhesek, rágiák az ereszcsergást! Meg szabad forgatni az udvaron?” Vagy: „Meg szabad a szűzgulyát forgatni?” Sok helyen azt mondták: „Hogyne, tessék, de körül!” — körül a házon. Akkor a *gulyás* megrázta a csengőjét, erre a kintiek óriási ricsajt csapva körülszaladgáltak a házon. Még a kerítést is át kellett ugrálniuk, ha úgy volt elkerítve a ház, hogy nem lehetett körbeszaladni. *Gulyás* és *csorda* helyett elő-

fordult *pásztor* és *nyáj* is, de volt ahol egyszerűen csak bekiabált az egyik gyerek az ablakon, hogy: „Szabad a csongorádi gulyát megtéríteni?” Ha szabad volt, akkor elkezdtek csörömpölni az ablak alatt, vagy legfeljebb néhányszor körbeszaladtak a ház előtt. A zajkeltés közben vagy utána énekelték el az *Én* vagyok a csongorádi gulyást, ritkábban az *Újesztendő*, vígságszerző kezdetű dalt. Az ének után boldog újévet kívántak, áldást, szerencsét a házra, majd elvették azt a tíz-húsz fillért, pár szem diót, cukorkát, kis bélest, amit nekik szántak. Így mentek házról házra végig az utcákon. Ahol nem látták őket szívesen, ott kikiabáltak az ablakon: „Ahányan vagytok, annyifele szaladjatok!” Megesett még olyan is, hogy egy vödör vízzel öntötték nyakon a gulyát térítő gyerekeket.

1945-ig a béresek is külön csapatban jártak *kongózni*, őket borral, pálinkával kínálták meg. A szokás gyakorlása úgy alakult, hogy a '40-es évekig a felnőttek, gyerekek, béresek külön csoportokban jártak, azután fokozatosan a gyerekekre maradt, végül a legújabb időkben családostul mentek főleg a közeli rokonokhoz, barátokhoz, ill. a szegényebb családok gyermekei jártak adományszerzés céljából, a jobb családokból már nem engedték a gyerekeket. A '70-es évek végére teljesen megszűnt.

Óesztendő éjszakájára is ismert az a karácsonyhoz kapcsolódó hiedelem, hogy éjfélkor megszólalnak az állatok. „Akkor jól tartották újévbe, hogy hagy legyék neki is, hogyha megszólal, hát ne azt mondja, hogyhát az én gazdám engemet csak éheztet, nem ad enni!”

Óesztendő éjszakája a férjijóslásra is alkalmas. A lánynak el kell menni este a templomba, és a miséről kijövet amerről hallja a kutyaugatást, arra fogják férjhez vinni. Ha pontosan 12 órakor jön ki a templomból, és megfésülködik egy tükörben, akkor megálmodja, hogy ki fogja elvenni feleségül.

Újév reggelén a rokonok, barátok elmentek egymáshoz újévet köszönteni. Azt tartották, ha nő megy először a házhoz, az szerencsétlenséget jelent. Férfinak kell mennie, mert az szerencsét hoz, akkor az újévben bikaborjú, meg sok *kani malac* fog születni, és az asszony fiút fog szülni, ha terhes. Ha viszont nő megy a házhoz, akkor üszőborjú meg sok koca lesz, és leánygyermek születik. Megesett, hogy a nő látogatót még el is zavarták, különösen akkor, ha valami üres dolog volt nála, pl. üres *vizeskupa*. Az idősebb asszonyok még ma is számon tartják ezt a regulát, elsején délelőtt nemigen mozdulnak ki a házból. Újév reggelén a fiúgyerekek is már korán elindultak köszöntgetni. Ketten-hárman összeálltak, úgy mentek házról házra. „Újév napra virradtam, hamar idepattantam, megérdemlek egy krajcárt, vagy egy pohár pálinkát!” „Kicsi vagyok, székre állok, onnan egy nagyot kiáltok, boldog újévet kívánok!” „Ez újév reggelén minden jót kívánok, ahová csak lépek, nyíljanak virágok! Még a hó felett is virág nyiladozzon, dalos madár zengjen minden rózsabokron! Boldog újévet kívánok!” „Én jöttem keletről, sok szerencsét hoztam, boldog új évet kívánok! Most koronázzuk az újévet, mint Isten a magyar népet. Adjon Isten fűt-fát, tele pincét, kamarát! Boldog újévet kívánok!” Újabban csak rokonokhoz mennek a gyerekek is, legfeljebb az „olyan kóduzfélék” járnak ilyenkor pénzt

gyűjteni. Régebben egy-két fillért, egy kis diót, mogyorót, süteményt adtak a gyerekeknek, manapság több száz forintot is adnak a közeli rokonnak.

Egyetlen adat van arra, hogy régebben élhetett a pásztorok újévi köszöntésének szokása: *flótával, pikulával*, nádsípval muzsikáltak az ablakok alatt, és énekeltek hozzá.

Az újév kezdetén nagyon sokféleképpen próbálták biztosítani a szerencsét, egészséget, bőséget a következő évre. Újév napján pl. pénzt tettek a mosdóvízbe, arról mosdottak, hogy sok pénzüik legyen, vagy hogy ne legyenek sebesek. Az sem volt mindegy, hogy mit főztek, mit ettek ezen a napon. Sok helyen még ma is betartott előírás, hogy tyúkot, szárnyasokat nem szabad ilyenkor vágni, mert az hátrakapar, kikaparja a szerencsét, vagy kikaparja az eltitkolt dolgokat, a hibákat. Inkább disznót főztek, mert az előre túr, odatúrja a szerencsét, betúrja a hibákat. Nyulat se igen főztek, mert az is elviszi a szerencsét. Úgy igyekeztek, hogy ezen a napon mindenből legyen az asztalon egy kicsi, akkor egész évben lesz minden *dulásig*. Sütöttek kolbászt, szalonnát, sódarhúst, egy tálba tettek diót, almát, mindenféle gyümölcsöt, ami volt a háznál, hogy az újesztendőben is legyen mindenből. Sok helyen még tököst is sütöttek, vagy *szemes paszulyt* ettek, hogy sok pénzüik legyen. Volt olyan ház, ahol ilyenkor sok húst ettek, hogy egész évben azt egyenek. Ezeket az étkezési szokásokat sok háznál ma is tartják. Újév első napja nagy ünnep a görög katolikusoknál, e napon is, mint más ünnepeken, nem szabad semmiféle munkát végezni. Egyes családoknál mosni különösképpen nem volt szabad se szilveszter, se újesztendő napján. Még a mosogatórongyot is megszáritották a *spóron*, hogy az se maradjon vizes ilyenkorra. Az újévi dologtiltást egyébként is komolyabban vették, mint más ünnepeken, mert azt tartották, hogy aki ekkor dolgozik, az egész évben dolgozni fog. A jószágot azért meg kellett etetni éppen úgy, mint más napokon. Újév napjára igyekeztek minden elkezdett munkát befejezni, hogy semmi ne maradjon félbe, mert akkor egész évben minden félbemarad. Ezen a napon elmentek a templomba is, hogy egész évben mindig járjanak. Tartózkodtak olyan dolgoktól, amik egész évre károsak lehetnek: pl. nem veszekedtek, nehogy egész évben veszekedjenek.

Vízkereszt (január 6.)

A vízszentelés napját Biriben régebben megtartották: nem dolgoztak, és délig böjtöltek ezen a napon. Az idősebbek ma is megülik. Míg a templom udvarán volt kút, azt szentelte be a pap, újabban dézsában, hordóban szenteli a vizet. A legtöbben kis üvegben, butelliákban visznek otthonról vizet a templomba, azt szentelik meg. A templomjáró asszonyok megszólják azt, aki „restell” maga vinni, és a dézsából merít. A szenteltvízről ma is azt tartják, hogy az nem romlik meg, nem *mohotkásodik be*, az mindig olyan, mintha most merítették volna a kútból. Nagyon sok mindenre használták, használják ma is az idősebbek. Szentelés után a templomból hazatérve az otthon maradtakkal itatnak a szenteltvízből, sőt a jószág, az *aprólék* ivóvizébe is öntenek belőle. Aztán az

asszony beszenteli a házat: vesz a szájába vagy a kezébe egy kicsit, és *becsápolja* a négy falat vagy a sarkokat, vagy keresztet vet feléjük, és közben ezt mondja: „Az Atyának, Fiúnak, Szentléleknek nevében, ammen.” Minden szobát megszentel, sőt az istállót és az ólakat is, hogy a boszorkány ne tudjon bemenni. Egyes házaknál az ólakat a gazda szentelte be. Újabban a pap is jár házat szentelni, ennek ellenére az idősebbek ma is maguk szentelik be a házukat. Az újonnan épült házat is mindig beszentelték, mielőtt beköltöztek volna.

A szenteltvizet a következő Vízkeresztig elrakták, de sokszor évekig is tartogatták, „mer jó az a háznál”. Ha kisgyermek született, szenteltvízzel keresztet vetettek a feje alá, és háromszor cseppentettek a szájába, nehogy megrontsák, kicseréljék. Ilyenkor az anyát is megszentelték vele. Szintúgy ha kisborjú, kismalac született, azt is megcsapkodták: „Adjon az Isten szerencsét meg egészséget!” — ezt néhol ma is csinálják. Gyónás után most is szokás inni belőle pár cseppet, mielőtt ennének. Ha valakinek fáj a füle, akkor csepegtettek bele egy kicsit, vagy ha a szeme fáj, megmosták vele. A haldoklóval is itattak, hogy könnyebben haljon meg. Ha a jószág beteg volt, annak is adtak. Ha *nagy idő* jött nyáron, villámlott, csattogott, akkor öntöttek egy kicsit az *ereszsorgásba*, hogy szűnjön a vihar. Kísértetjárás ellen is használt a szenteltvíz. Még olyankor is jó volt, ha a kisgyerek nehezen indult el: máriapócsi szenteltvízzel megmosták a lábát, úgy kezdett el járni.

Vince-nap (január 22.)

Ha ezen a napon sok az eső, akkor sok bor lesz, teli lesz a pince. Van, aki úgy tudja, hogyha Vince száraz marad, akkor a pince is üres lesz.

Pál fordulása (január 25.)

„Na, máma kibújik a medve, megtudjuk, lesz-i nagy tél, vagy nem!” Ha ui. a medve meglátja az árnyékát, süt a nap, akkor ugyanarra az oldalára fekszik vissza, amelyiken addig feküdt, az pedig azt jelenti, hogy még hosszú lesz a tél, hidegebbre fordul az idő, ” a gazdaember még a *csutkaizéket* is kösse össze!” Ha viszont borús az idő, nem látja meg az árnyékát, akkor átfordul a másik oldalára, akkor már rövid lesz a tél, enged a hideg.

„Ha Pál-nap ködös, az esztendő dögös.”

Gyertyaszentelő Boldogasszony (február 2.)

Erre a napra is mondják, hogy ha a medve meglátja az árnyékát, akkor még nagyobb tél lesz, vagyis ha e napon süt a nap, akkor elő kell venni a *csutkaizéket*, mert kell tüzelőnek, takarmánynak. Ha nem csordul meg az eresz, akkor is hideg várható.

Ezen a napon szentelik a gyertyát a templomban. Visznek haza pár szálát, és becsomagolva felteszik a szekrény tetejére. Régebben még celofánba csomagolva egy szalaggal a falra akasztották a feszület mellé abba a szobába, ahol keveset tartózkodtak. A szentelt gyertyát halott mellett gyújtották meg (háznál ravataloztak). Ha valakit kilelt a hideg, vagy nagybeteg volt, akkor is gyújtottak mellette. Ha *nagy idő* jön, villámlik, akkor még ma is szentelt gyertyát gyújtanak, hogy müljön a vihar.

Bálint -nap (február 14.)

A *birisi* néphit szerint ekkor párosodnak a verebek. Vannak, akik úgy tudják, hogy minden madár ezen a napon párosodik.

Mátyás-nap (február 24.), Gergely-nap (március 12.)

Ez a két nap szorosan összekapcsolódik a *birisi* kalendáriumban: „Mátyás, Gergely, az két rossz ember! Azt mondja Gergely Mátyásnak: ha én ott vónék, ahol te, az asszonyba a gyermeket fagyasztanám meg! Félódalt főne a fazikba a víz, félódalt meg fagnya befele, olyan hideget csinálnék!” Ezt fordítva is mondják: „Mátyás mondja Gergelynek: hogyha a helyedbe lennék, kifagyasztanám a tehénbül a bornyut!” Egy másik változat szerint „Mátyás azt mondja: Én engedelmességek! — vagyis megtöri a jeget, enyhül az idő. De Gergely azt mondja: Én meg majd nekibolondulok márciusba! — vagyis ő hideget csinál.”

Mátyás-napról mondják, hogy ezen a napon fordul az idő, mert ha jeget talál, akkor megtöri, ha nem talál, akkor csinál.

Gergely-napra hideget mondanak: „Jön Gergely-nap, jön a rossz idő!” Ilyenkor szidják a Gergelyeket, hogy rossz időt hoztak.

Farsang

A farsang időszakát nemigen tudták pontosan meghatározni, ami arra mutat, hogy – mint ahogy ezt mondták is – nem volt túl nagy jelentősége. Van, aki úgy tudja, hogy a farsang karácsony után 7 héttel kezdődik, és a nagyböjtig tart. Erre az időszakra esik a *vajhagyó* és a *húshagyó* is; a húsvétól visszafelé számított kilencedik ill. nyolcadik vasárnap. Többen viszont úgy tudják, hogy a farsang mindössze három nappól áll, a *húshagyóvasárnap* utáni három nappól, ezért aztán *háromfarsang* a neve. *Húshagyóvasárnap* sok húst főztek, nagy tál fánkot sütöttek, az utána következő hétfőn, kedden és szerdán is még tyúkot öltek, húslevest főztek, káposztát töltöttek, mert szerda (*hamvazószerda*) után megkezdődött a nagyböjt. *Háromfarsang* idején nem volt szabad varrni és mosni. Régebben ilyenkor bált is tartottak, utána majd csak húsvét másodnapján volt bál, addig, a böjt idején tilos volt mindenféle mulatozás, tánc.

A legidősebbek emlékezete szerint az ő szülei idejében *háromfarsangkor* az asszonyok dalolva járták a falut, mentek egymáshoz köszöntgetni. Öten-ha-

tan, tizen-tizenketten mentek együtt énekelve házról házra, mindenütt megkínálták őket egy kis káposztával, *paszulylevessel*, hol mit főztek. Ettek-ittak, pálinkáztak, daloltak, így ülték a farsangot. Ilyenkor az asszonyok *maskurának* is felöltöztek. Harisnyát húztak a fejükre, arra szarvat erősítettek, a szemnél, szájnál, fülnél kivágták, bundát vettek magukra, és hol négykézláb, hol két lábon menve kecskét vagy birkát utánoztak. Vagy rongyos férfiruhát vettek fel, bekormozták az arcukat. Hárman-hatan összegyűltek, és mentek házról házra, táncoltak, ugráltak, visítoztak, dörömböltek.

Régebben a farsang volt az utolsó alkalom a lányoknak a férjhezmenésre, az a lány, aki farsangkor nem ment férjhez, az a következő télíg már nem mehetett. Az ilyen lánynak azt mondták, hogy „kimaradt a farsangbul, mehet *dücsköt* ásni!” Vagy: „Na vágjad a *dücsköt*, ha kimaradtál a farsangbul!”

Melléklet

I. Csillagozás

Játszották Biriben, 1981 decemberében:

Kígyósi Attila 7 éves — csillagos

Kígyósi János 9 éves — 1. pásztor

Zajdáczi György 9 éves — 2. pásztor

Az 1. pásztor kopog, bemegy a szobába: — Be szabad hozni egy szép magyar csillagot? — Be.

Kimegy, az ajtó előtt eléneklik:

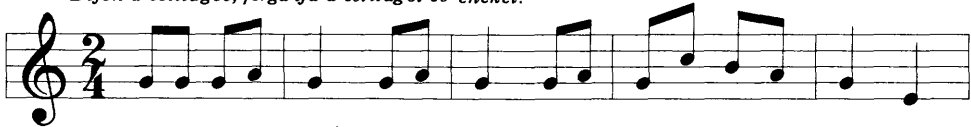

Ért - sé - tek meg nem - ze - tek, nem - ze - tek,

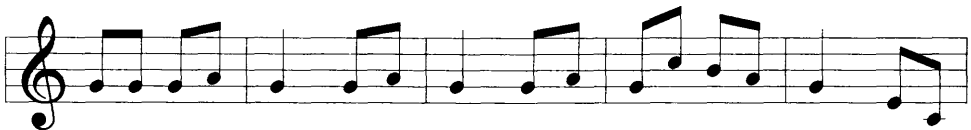
és tér - je - tek meg, mert vé - lünk az Is - ten!

Bejön a csillagos, forga tja a csillagot és énekel:

Báránká-val Jan - csi-ka, Jan - csi-ka, te menj be e - lő - re!

Bejönnek a pász torok, együtt énekl ik:

Re-pül-je-tek an - gya-lok, an - gya-lok, pász-to-rok ví - gad - ja-tok!

Vígver-se-ket mond - ja tok, é - ke - set, és fris - set!

Jöjj el Jé-zus, én szí - vem! Hogy mi - e - lőtt a csil-lag-gal

hozzád el-jöt-tünk, kik e Jézus szü-le-té-sét ter - jesz - szük,

kel - jünk fel, de men - jünk el! Keljünk fel te - hát

lát-ni egy cso-dát! Menjünk el i - mád - ni az Is-ten fi - át!

Kit szült Má-ri-a né-künk az éj-szaka Bet-le-hem - be.

Az 1. pásztor mondja: Csörgetik a kulcsot, pénzt akarnak adni, de a ládafia nem akar kinyílni!
Asszonyom, asszonyom, nyúljon a kasszába, nyomjon egy pár tízest az 1. pásztor markába!
Mind énekelnek:

No-sza te-hát jó gaz - da, e-ressz min-ket u-tunk - ra!

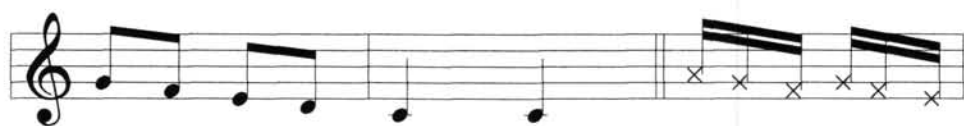
Ma rad - jon há - zad - ra a jó Isten ál - dá - sa!

Is - ten áld - ja meg e háznak gaz - dá - ját, töl - se meg az

Is - ten csúr és ka - ma - rá - ját, csúr és ka - ma - rá - ját,

és min - den jó - szá - gát! Pat kány nyal, e - gér - rel!

(Hozzá szokták azt is tenni:) — Vigye el a legszebbik lányát!

II. Betlehemes játék

Elmondta: Tóth János 51 éves, görög katolikus vallású volt birisi lakos a Czucker-tanyán, 1982 januárjában.

Az 1. pásztor bemegy a házba, köszön: — Szerencsés jó estét e ház lakosának, úgy kicsinek, mint nagynak, az egész családnak! Be szabad hozni a betlehemet? — Be.

Kimegy, kint közösen éneklük, közben csörgetnek a bottal:

Ö - röm hangzik minden - fe lől, el - jött a Mes - si - ás. Megszü - le tett

a kis Jé-zus, azt tart-ja az Í - rás. Egész vi-lág meg-vál-tó-ja,

mindnyá-junk sza - ba - dí - tó - ja, lá bad hoz bo - ru-lunk, al-le-al-le-lu - ja!

Bejön a két angyal, leteszik a betlehemet.

1. angyal: — Hej pásztorok, pásztorok, gyertek gyorsan a városba, kised Jézus ma született éjfél tájba!
2. angyal: — Ennél sem mondtál igazabbat, az első pásztor odahátul hagytad? Egyet-kettőt füttyentek, dübبentek juhászok módjára, az első pásztor bejön a szívem fájdalmára.
1. pásztor (*bejön*): — Szerencsés jó estét! Én is eljöttem ezeket követni, jászolban fekvő kisededet imádni. Áldott annak anyja, Szűz Mária, kinek karján fekszik világ megváltója!
1. angyal: — Ennél sem mondtál igazabbat! Hát a második pásztor hol hagytad?
1. pásztor: Egyet-kettőt füttyentek, dübбentek juhászok módjára, második pásztor is bejön a szívem fájdalmára!
2. pásztor (*bejön*): — Szerencsés jó estét! Lám és is itt vagyok, vadfarkas bőrömön a lyukak mélyek és nagyok! Ezt is az éjjel szabták rám a farkasok, de lecsapni nem tudtak, mer derék pásztor vagyok!
1. pásztor: — Ennél se mondtál igazabbat, hát az öreget odahátul hagytad? Gyere be te vín tubákos, dugd be azt a rút fejedet, hogy a holló egye ki mind a két szemedet! (*Vagy*: — Gyere be öreg, jó tűz van idebe, hideg már a pitvar, ne dideregi benne!)
- Öreg (*kívülről*): — Őőő, bemennék édes gyermekeim, de nem lelem az ajtót!
1. pásztor: — Sarka fele, öreg!
- Öreg: — Merre, merre, Mátészalka fele?
1. pásztor: — Nem nem öreg, sarka fele!
- Öreg (*bejön*): — Aggyisten jó estét! Hát tik idebenn isztok, esztek, dorbézoltok, az én penyészes szakáll-bajuszomról nem is gondoltok? Azt hiszitek, megcsaltok? Pedig most jövök a kávéházbul utánatok!
1. pásztor: — Se nem iszunk, se nem eszünk, száraz csontot ropogtatunk! Kendnek is adhatunk!
- Öreg: — Egyétek meg apátokkal, anyáttokkal, mindenféle fajtátokkal!

Mind éneklük:

Ó, ó, ó, há - rom esz - ten - dős tok - lyó, a bogrács ba a vón jó,

ab - ba ké - ne hagyma, só, é, é, é, egy ku lacs bor a - mel lé,

a tor - kun - kat meg - ken - né, nem le - het - ne jobb en - nél!

Hívják az öreget:

Gye - re ö - reg, ül - jünk le, ül - jünk le, i - gyunk a gaz -

da bo - rá - bul, an - nak is a leg - ja - vá - bul!

A gazda megkínálja őket borral, isznak.

1. pásztor: — Szerusz Pletyku!

2. pásztor: — Lesem azt!

1. angyal: — De nincs benne!

2. angyal: — Majd tőt a házigazda!

Öreg: — Annak is a jó (vagy: fertelmes) akaratja, édes gyermekeim!

Isznak, az öreg a nyakában levő kulacsba tölti a bort.

1. pásztor: — Feküdj le öreg, tudom elfáradtál!

Öreg (seper a láncos bottal): — Kiseprem a házatokat, elveszem a jányotokat!

Ha én erre a sima gyepre lefekszek, többet juhász nem leszek! Keresztet vetek a fejem alá (megkarcolja a botja végével a szoba földjét), hogy az ördögök el ne vigyenek! Tyuk ide bóbás, kalács ide fonatos, magam ide vén szaros! Tik meg kedves gyermekeim, dicsérjétek a kisdedet!

Az öreg lefekszik, a két pásztor rajta körüljárva énekel:

Kis - ded Jé - zus, é - gi gyer - mek szü - le - tett Bet - le - hem - be,

éj - fél - táj - ba a vá - ros - ba em - be - ri meg - vál - tás - ra.

Pász - tor - tár - sim, jó hírt mon - dok, gyer - tek velünk cso - dát lát - ni!

Szúza - nya Má - ri - a á - pol - gas - sa, gyenge tes - tét pó - há - ba ta - kar - gas - sa.

Csú - csu csuj, bú - bu - buj, így al - tas - sa, a - ludj el szí - vernek szép mag - zat - ja!

Keltik a pásztorok az öreget, dugják alá a botjukat: — Csapófát az öreg alá!
Öreg: — Csapófát a nagyanyád valaga alá, fel bír még az öreg a maga erejébül állni!

Feláll az öreg, táncol, a többiek éneklik:

Az ö - reg Ja - kab - nak jól me - gyen dó - ga,

mermeg - há - za - sod - ni nin - csen vá - gyá - sa! Mit két

ve - le ten - ni, meg - há - za - sí - ta - ni bo - lonság vó - na!

Öreg: — Okosság, okosság, édes gyermekeim, de jó a talpam alá húztátok, ha még párját elhúznátok!

A többiek tovább énekelnek, az öreg táncol:

Jó dő-ga vót Jakabnak míg fi - a - ta - labbvót, tőgy-fa, nyár-fa bok-ro-kat

könnyen á-tal ugrott. De mos - mán vén-ség - re ju-tott az ö - reg Ja - kab!

Öreg: — Seggembe a nyakad, édes gyermekem!

1. pásztor (*megcsöngeti a betlehem csengőjét*): — Hallod öreg, glória!

Öreg: — Ugorjon ki a szemed gubója, hun jár itt télbe gölya?!

1. pásztor: — Nem nem öreg, száraz fa!

Öreg: — Ígessenek meg nála, ídes gyermekeim!

1. pásztor: — Kelj fel öreg, kelj fel, kísértetet látok, vagy engem, vagy téged el akar vinni!

Öreg: — Hun van, hun van, hogy üssek jót rajta, hogy gubájának repedjen a rojtja!

1. pásztor: — Ne bántsod öreg, ne bántsod, az isten angyala, ki minket idevezérelt Betlehembe kis Jézust imádni!

Megint csöngetnek.

Öreg: — Mi, tán az én pulim vonyított?

1. pásztor: — Nem nem öreg, angyalszó! Gyere Betlehembe kis Jézust imádni!

Öreg: — Hova, hova? Debrecenbe kispipát csinálni?

1. pásztor: — Nem nem öreg, Betlehembe kis Jézust imádni!

Öreg: — Merre kell oda menni?

1. pásztor (*csönget*): — Erre öreg, erre, amerre a mennyei harang szól!

Öreg (*benéz a betlehem ajtaján*): — Hej édes Jézuskám, de borzos vagy, tán a bontófésűvel haragba vagy?! Hoztam neked egy csupor kenyeret meg egy karéj aludtjejet, tudom magamrul, azt szereti a gyerek. Hát ti mit hoztatok neki?

1. pásztor: — Hízott libát meg egy toklyót. Hát te mér nem azt hoztad neki?

Öreg: — Hej édes gyermekeim, mikor én a Tisza, Duna bal partján jártam, egy vén taknyos (*vagy: gyehegnás*) zsidóra (juhászra) tanáltam. Hajtott kilencvenkilenc darab juhot, kértem tőle egyet, nem adott, seggbe rugtam, felbukott, mégis elhajtottam tőle egy juhot!

1. pásztor: — Csörgetik a kócsot, pénzt akarnak adni, de a pénzeskassza nem akar nyillani! Asszonyom, asszonyom, nyúljon a kasszába, egy pár forintot nyomjon az első pásztor markába!

Az öreg ezalatt kéri a bajuszpedrőre valót.

Az 1. pásztor kezdi az éneket:

No - sza, no - sza jó gaz - da, e - resz min - ket u - tunk - ra!

Há - zad - ra, nyá - jad - ra szálljon Is - ten ál - dá - sa!

Indulnak ki, énekelnek mind:

Is - ten áld - ja meg e ház - nak gaz - dá - ját,

Tót - se be j'az Is - ten csűr és ka - ma - rá - ját!

Az öreg visszakiált: — Az öreg fúrja ki a legszebbik lányát! (Vagy: — A róka hordja el az aprómarháját!)

Tájszavak jegyzéke

angyalbögyörő	— nudli
aprólék	— baromfi
becsápol	— bespriccel
bekérezni	— bekéredzkedni
bemohotkásodik	— megposhad (víz)
birisi	— Biribe való
csutkaizék	— kukorica- vagy napraforgócsutka
dücskő	— fatuskó
flóta	— szájharmonika
góré (kóré)	— kukorica vagy napraforgó kiszáradt szára
kürtös (türkösbéles)	— töltelékkel sütött kelt tészta
maskura	— maszkos, álarcos alak
mélábul	— tréfából, viccből
nagy idő	— vihar
paszuly	— bab
pitar	— pitvar
pörgölt	— pörkölt
pulya	— gyerek
ipka	— sapka
spór	— sparhelt, tűzhely
súrved	— sötétedik
taluseprű	— tollseprű
templompitar	— a templom előtere
tengeri	— kukorica
tüvisk	— tövis
tyutyus	— tyúkól
veknyi	— vekni
vilia	— vigilia
vizeskupa	— vizeskanna